

Otthonom és szűkebb pátriám, Szlavónia Podravka expressz

MATANOVIĆ,
Julijana
In: Tomić, Helena
Sablić (szerk.)
És a Dráva csak
folyt
(Szlavóniai horvát
rövidprózák)
(Medve A. Zoltán
ford.)
Jelenkor alapítvány,
2005

Mintha ma is pontosan le tudnám írni az érzést, ami akkor fogott el, amikor 1969 augusztusának végén kibontottam a csomagot, amelyet a nagyném hozott be a szobámba. Az új tanévre szóló tankönyvek között, az *Otthonom és szűkebb szülőföldem* című tankönyv mellett megpillantottam Szlavónia és Baranya földrajzi térképét is. Egy igazi térképet, melyet ugyanolyan színekkel nyomtattak, mint amilyeneket nagybátyám *Mindentudó lexikonjában* láttam! Miután öccsének lánya és fia ugyanezen év kora tavaszán, az apjuk nélkül, egyedül az anyjkkal, elköltöztek Ausztráliába, a nagybátyám egyre többet ütötte föl ezt a lexikont, melyből mindenfélét meg lehetett tudni más államok elnökeiről is, nem csak a miénkről, és amelyből megtudtam, hogy hívták azt az embert, aki felfedezte a távoli kontinentst, ahova örökre elment a legjobb barátom, Ljilja. Miután becsukta, nagybátyám mindig más helyre rakta el a könyvet. Ez furcsa volt tőle, aki fiatalkorában domobrán parancsnok volt, és még a háborúban ránevelődött a pedantériára, amikor sok katonának parancsolt Boszniában, köztük anyám apjának, Tadija papának is. A két harcos a *háborús badműveletek vége* után huszonegy évvel találkozott első ízben, egészen addig ki-ki a saját lakhelyén hallgatott a háborús sikereiről (egymástól százötven kilométernyire). A másik nagypám, apám apja, Fabijan temetésén ismertek egymásra. Először is egymás fülébe suttogva felidéztek azt a hideg, ólmos telet, amikor az övéik közül olyan sokan megebesültek, aztán a nagypám ismét megköszönte a feletetésének, hogy '44 kora tavaszán, számos honvéd bajtársuk ellenkezése dacára, hétnapos *eltávozást* adott neki, hogy elmehessen újszülött fia keresztelőjére, s csak ezután mert érdeklődni, hogy mi okból jött el a *tisztelt parancsnok* közös barátjuk, Fabijan temetésére. Amikor később az iskolában elmeséltem a tanító néninek (akit legjobban az érdekelt, hogy volt-e pap a temetésén), hogy anyám apja és a nagybátyám, akinél hároméves korom óta élek, együtt voltak a háborúban, mégpedig a partizánok között, fűztem hozzá sietve, a tanító néni azt mondta, hogy egy napon, noha később tanultam meg a betűket, mint az osztálytársaim zöme, igazi író lesz belőlem. Majd csak a nagynémnek fog hinni, aki frissen pörkölt babkávéből főzött törökkávét mellett szép nyugodtan elmagyarázta neki a családfámat, amelyből világosan látszott, hogy apám, a nagybátyám fivére, Tadija Blaževićnak a lányát vette feleségül. A nagyném mégsem tudta elmagyarázni a tanító néninek, Tadija *elutárs* hogyhogy csak a temetésén fedezte fel, hogy az unokáját már négy éve a *háborús parancsnok* neveli. A tanító néni annyira zavarba

jött, hogy elfelejtette megkérdezni, rokonságban állunk-e az azonos vezetéknevű kommunista politikussal, én azonban, akiről immár kiderült, hogy igazat mondtam, megmondtam neki, hogy a nagypám a *belyes oldalon* állt.

Biztos vagyok benne, hogy a nagypám tudott róla, hogy engem '62-ben átköltöztettek vejenek a nővérehez Szlavóniába, de azt nem tudta, ki az a finom ember, akiről Fabijan mesélt neki vasárnap az olvasóköriben. Most nagyon megkönnyebbült, tudta, hogy új otthonomban, ha más nem is, de rendet, azt tanulok, hiszen a domobrán parancsnok, Milan, erről volt nevezetes a katonái között. Én is pont ezért csodálkoztam, hogy a nagybátyám a könyvet, amelyet Zágrábban vásárolt azon a napon, amikor szabadult a lepoglavai börtönből, nem mindig ugyanarra a helyre rakta vissza. Talán attól tartott, hogy kedvem szottyan kivágni egy-egy képecskét e lexikonból, vagy elviselhetetlen volt számára a gondolat, hogy valaki észreveszi, milyen furcsán felgyűrődött az Ausztrália térképét borító hártypapír, pont úgy, ahogy az irkám szokott felgyűrődni, amelyben, ha a nagybátyám valami kihágás miatt nem engedett el focizni, a ráadás számtanpéldákat számolgattam, melyek törtvonala a könnyek hártáján keresztül elhomályosodtak a szemem előtt. Ha valahogy hozzáférhettem volna a *Mindentudó lexikonhoz*, nem biztos, hogy nem vágtam volna ki belőle Jugoszlávia térképét, de úgy sejtem, ha megtettem volna, ma minden bizonyos sikeres matematikatanárnó lennék egy eszéki gimnáziumban, és a diákok a szigorú követelményeim és a hatalmas vizenyős szemem miatt nyilván *tehbénszeműnek* csúfolnának. Ámde Jugoszlávia térképével a zsebemben tudtam volna, fontos-e egyáltalán a mi Mederovacunk, ugyanakkora betűkkel van-e írva, mint a szülővárosom, Gradačac neve, vagy legalább icipicit nagyobbakkal, talán pont akkorakkal, amekkorakkal annak a városnak a neve szerepel a térképen, amelyben a barátom, Jordan él, miként azt is tudtam volna, hogy Belgrád vagy Zágráb esik-e hozzánk közelebb. Talán ez érdekelt a legjobban, mert e kérdésben kapott össze a nagybátyám avval a boltossal, akihez szeget venni mentünk, hogy Ptiček bácsi az én inaskodással fölerősítse a léceket az új tetőgerendákhoz, miután a villám beleszapott a nyári konyhánk kéményébe. A sötét bőrrü boltos, akinek sűrű fekete bajsza volt, s ezért Cigónak nevezték, miután átnézett minden szürke alapszínűre festett farekeszt, közölte, hogy ilyen szögei neki nincsenek, hogy közvetlenül a belgrádi gyárhoz kell fordulnunk, mire a nagybátyám azt felelte, hogy ha már utaznia kell, akkor szegekért, nem pedig szögekért fog utazni, és Zágrába, nem pedig Belgrádba. Cigó erre, a ménkűt

sűrűn emlegetve – amibe nekem beleborzongott a hátam, mert nekem épp elég volt az az egy is, melynek hangja mindig felidéződik bennem, akár hányszor a fekete felhőkre vetem riadt tekintetem –, elővett a fiókból egy, a hajtásain szétfeszült földrajzi térképet, kiterítette a pulton, megkereste a városunkat, mely a lehető legapróbb betűkkel szerepelt rajta, és az ujjával megmutatta, milyen messze vagyunk Belgrádtól, és milyen messze vagyunk Zágrábtól, amiből arra jutottunk, hogy Belgrád valóban néhány kilométerrel közelebb esik hozzánk. Gyűlöltem az olyan helyzeteket, amelyekből nem győztesként került ki a nagybátyám, és szerettem a magyarázatait, amelyekkel kissé gyerekesen igazolta magát előttem. Ezen a napon, miután bevágta a Cigó boltjának ajtaját, kijelentette: *Mi ketten nem egy nyelven beszélünk*. Én ezt a mondatot abban a pillanatban nem értettem, de még ma is, ha halom, és egy számomra elfogadhatatlan viselkedés igazolására ismerek benne, a nagybátyámhoz kapcsolom. Ám a nyugtalanságom eztán sem múlt el, és a fejfájás csak fölerősítette bennem a kérdést: miért van Mederovac még azon a nagy térképen is, amilyen nagyot addig nem is láttam, hiszen százszor nagyobb a mi *Mindentudó*-béli térképünkénél, miért van a mi városunk neve a legkisebb betűknél is kisebb betűkkel szedve?

Arra a kérdésre, hogy valaki kicsi vagy nagy, jelentős vagy jelentéktelen városban él-e, vagy talán falun, netán ipari településen, különféle mutatókkal válaszolhatunk, írták a *természet és társadalom*-tankönyvemben, ezek pedig: a lakosság összetétele, annak a felszínnek a térfogata, amelyen a hely elterül, a középiskolák száma, a színházak és a hangversenytermek száma, a gyárkérmények magassága és száma. A tankönyv meg sem említette a vonatokat, talán mert a szerzők nem Vinkovciban születtek, és rokonuk sem élt ott. Pedig egy petíció rámutatott arra, hogy épp a vonatok lehetnek fontosak a lokálpatrióta tudat kialakításában: Mederovac lakosai nyújtottak be '70-ben, amikor én a negyedik osztályt végeztem, és amikor már szinte mindent tudtam *otthonomról és szűkebb szülőföldemről*, így azt is, hogy a mi ipari településünk az Eszék-Zágráb vasútvonal mentén helyezkedik el. A nemrég elindított üzleti vonat, a *Podravka expressz* a jugoszláv vasutak menetrendje szerint nem állt meg ezen az állomáson, melynek bakterházából egy Németországból importált hatalmas emelődarura lehetett látni, amelyet mi többször is lerajzoltunk a rajzórán. Friss sárga színével kimagaslott a barna tölgyfatörzsek közül, amelyekből az idegen népek a régmúltban, ezt is írták a tankönyvemben, a fővárosaikat ácsolták. A jelenkorban, magyarázta a szövetséget

igazgatója, amikor mi, kis pionírok, elmentünk hozzá boldog új élet kívánni, ő pedig igazi sonkás zsömlével és kisüveges gyümölcslel várt bennünket a gyár területén kívül eső épületben, melyet a munkások, noha szürke volt, *fehér háznak* neveztek, a jelenkorban ebből gyártják a legjobb minőségű bútort a Balkánon. A petíció szövege, melyet minden bizonnyal Anto bácsi írt, költőien beszélt faiparunk fontosságáról és mindama szerencsétlenségekről, amelyek lesújtanak a jugoszláv gazdaságra, ha folytatja ezt a közlekedéspolitikát, s megfosztja üzleti partnereinket attól a lehetőségtől, hogy üzleti vonattal jöjjenek az üzleti találkozókra, hogy lebonyolítsák a jelentős üzleti tárgyalásokat. Nekem nem tetszett, hogy a petíció szóismétlésekbe bonyolódik, de a nagybátyám erre is talált magyarázatot valami latin közmondás formájában, melyről csak később, már az önképzőkörben tudtam meg, hogy mit jelent: azt, hogy a költőknek nagyobb szabadság adatott, mint más faipari munkásoknak. A petíciót elfogadták, és néhány hét múlva a *Podravka* minálunk is megállt; ettől fogva nagy büszkén pályaudvarnak neveztük a vasútállomást. Nem tudom, ezzel mennyire lendítettük előre a faipart meg a bútorkereskedelmet, de azt tudom, hogy attól kezdve nem szégyelltük magunkat Našice lakosai előtt, sőt ezzel a ténnyel kivertük a kezükből az adu ászt, mely szerint ők, legalábbis ebben a régióban, fontosabbak, mint mi. Igaz, nekünk nem volt gimnáziumunk, mint nekik, ámde volt ipari iskolánk két szakiránnyal, a faiparival, ahova azok iratkoztak, akik gyengébbek voltak számtanból és mértanból, meg a fémiparival, oda járt az unokanővérem, noha ő is azok közé tartozott, akik minden negyedév végén különórát vettek matematikából egy jóképű egyetemi hallgatótól. Az ifjú elektrotechnikus azzal próbálta közelebb hozni hozzájuk a törteket, hogy megadta nekik egy közönséges utasszállító vonat meg egy tehervonat sebességét és azt az adatot, hogy e sebesség hány harmada, negyede vagy ötöde fér bele a *Podravkába*, majd azt kérte tőlük, számolják ki, hány kilométer per óra sebességet ér el az új üzleti vonat. A kicsit haladóbbaktól, akik csak azért jártak hozzá, hogy javítsanak osztályzatukon, elvárta, hogy tudják, mennyivel nő, illetve csökken a vonat sebessége, ha ugyanolyan sebességű szél, illetve ellenszél fúj.

Azon a nyáron, '70-ben, miután megindult a *Podravka*, türelmetlenül vártam Jordan érkezését. Az üzleti vonat vagy tíz percet késett, s odakint valóban furcsa, június végére egyáltalán nem jellemző szél fújt, méghozzá – emeltem fel az megnyalozott ujjamat a levegőbe – nyugatról. Jordan nagymamájának háza nem esett messze a miénktől, s a Borovo Naselje-i srác rendszerint az egész nyarat nálunk, az apai nagyanyjánál töltötte, noha a nagyanyja nem így érezte, mert az unokája, aki két évvel volt idősebb nálam, szakadatlanul, kora reggeltől az első denevérek kirajzásáig, melyeket csúzlival céloztunk meg, a ház előtti mezőn játszott. A mező végében vonultak a sínek, s a mi legfőbb szórakozásunk ezen a nyáron az volt, hogy vártuk a villámgyors *Podravkát*, melynek vagonjain igazi Podravka-szívecskék piroslottak. Jordan mindig híreskedett, hogy a Borovo Szövetkezet, ahol az ő apja dolgozik a gumigyárban, sokkal

nagyobb és jelentősebb, mint a mi fatelepünk, azonban ilyen menetrend szerint közlekedő vonattal nem dicsekedhetett. A *Podravka* tökéletességét magam is felnagyítottam: eldicsekedtem Jordannak meg a többi utcabeli srácnak azzal, hogy én utaztam már ezen a vonaton, méghozzá egészen Zágrábig. Azoknak, akik a köztársaság fővárosába utaznak, ha kicsivel drágább jegyet vesznek, joguk van beülni az étkezőkocsiba, ahol az *Aki szívből főz* nóta kíséretében leveskockából főzött tyúkhúsleves tálalnak nekik, melynek olyan az íze, mint az igazi házi húslevesnek. Leírtam nekik a szívecskés abroszokat is, meg a pincérnőket, akiknek kakasok vannak a kötényükre hímezve, amitől a srácok nem voltak ugyan elragadtatva, de azért nem mulasztották el megkérdezni, vajon a kötényük legalább három milliméterrel hosszabb volt-e a miniszoknyájuknál. Habár kissé hihetetlen volt, úgy éreztem, elhitték a mesémet. Talán azért, mert addigra már ők is sok vadnyugati filmet néztek, amelyekben az ilyen étkezőkocsik – igaz, a mi hazai kakasaink nélkül –, normális dolognak számítottak, vagy azért, mert tudták, hogy a nagynénimmel minden csütörtökön utazunk Zágrába az orvoshoz. Egyébként nem követtem el túl nagy bűnt, úgyhogy meg sem gyóntam soha a plébánosnak, hiszen utazásunkat az összehasonlíthatatlanul olcsóbb utasszállító vonat második osztályán, mellyel félrészeg munkások döcögtek haza az éjszakai műszakból, és amellyel később majd én is rendszeresen utazom Eszékre az egyetemre négy éven át, csak képzeletben cseréltem fel a fényűző *Podravkával*.

Sok évvel később, a nyolcvanas évek közepén, amikor reggelente én is föl mertem szállni a *Podravkára*, hogy odaérjek a nagyvárosba, ahol a diplomázás után még valami vizsgákat kellett letennem, a saját szememmel láttam, hogy ebben a vonatban tényleg nincs olyan étkezőkocsi, amilyenről a srácoknak meséltem. Jordan ebben az időben már a Borovo Szövetkezetben dolgozott, valamennyien jócskán megkomolyodtunk, s már nem fociztunk a mederovaci legelőn. A vonat ablakából elnéztem az üzleti ügyben utazó faiparosokat, akik miatt '70 tavaszán megszületett a petíció, amint jólöltözöttek felszállnak a vonatra. Tudtam, hogy amint megtalálják az ülőhelyüket, mely a kötelező helyjegy fel van tüntetve, kitergetik a papírjaikat, és egész úton, míg csak be nem fut a vonat a zágrábi pályaudvarra, hevesen fognak tárgyalni, szorosán tartva magukat az üzleti kommunikáció szabályaihoz. A visszaúton, miközben én az antikváriumban vásárolt könyveket lapoztam – talán ugyanabban az antikváriumban vásároltam őket, mint amelyben a nagybátyám vette sok évvel ezelőtt a *Mindentudó lexikonját* – ők már, feledvén a kamatlábakat, a behozatalt meg a kivitelt, a kontaktusokat meg az együttműködést s a konkurencia veszélyét, kioldott nyakkendőben vitatkoztak a *Vinodol* étteremben talált hagymás borjúpecsenye minőségéről, egy kicsit panaszkodva, hogy az unalmas politikai funkcionáriusok miatt kevés idejük maradt az igazi gasztronómiai élvezkedésre. A *Podravka*, mely reggel tömött volt, este félig üresnek látszott. A zágrábi üzleti tárgyalásokat ugyanis végül meg kellett locsolni az étkezőkocsiban is, amelyben, világos, akkor sem szolgáltak

fel *Podravka* leveskockából készült házi húsleves, noha ez az üzletemberek s a feleségeik számára mégoly hasznos lett volna.

A *Podravka* vagonjairól csakhamar eltűnt a *Podravka*-szívecske. Talán már sokkal korábban eltűnt, de én csak akkor vettem észre, a kilencvenes évek elején, amikor azon a pályaudvaron szálltam fel a vonatra, mely ezelőtt a végállomásom volt.

A vonat továbbra is, minden délután, évek óta ugyanabban az időpontban, elindul Zágrábból Eszékre, s én még mindig úgy érzem, különösen télen, hogy ellenszél fúj rá, mely lelassítja. Aztán megszeppenek, hogy a barátaim, akik a végállomáson várnak majd rám, a vonat késése miatt megfáznak, és nem fogják tudni bejárni velem a tervezett helyeket, s elmondani az előkészített történeteket másokról, akik olyannyira különböznek tőlünk. S ami a legfontosabb, nem lesz elég erejük ahhoz, hogy befogadják mérhetetlen bánatomat, melyről a legjobb barátomnak, Delimirnek – aki nem focizott olyan jól, mint Jordan, de mindenkinél többet segített nekem abban, hogy megváltoztassam a költői szabadságról alkotott nézeteimet – meséltem '92 májusában, az *Osijek* hotel óvóhelyén, amikor meg akartam őt győzni, hogy a város, noha a neve a földrajzi térképen sokkal kisebb betűkkel szerepel, mint az, ahova elmegyek, örökre életem városa marad. Bár az ég nem volt derűs, és Cigó ezer ménküje dörgött odakint, melyek *szűkebb szülőföldem* apró falvaiból indultak útnak, a pincehelységek ajtai pedig automatikusan kinyíltak mindenki előtt, aki az óvóhelyre futott a valaha boldog eszéki utcákról.

Az az érzésem, hogy addig soha semmiben nem voltam annyira biztos, mint amennyire abban az órában megbizonyosodtam az örökre szó jelenéséről, és eldöntöttem, hogy sohase leszek hűtlen hozzá. Akkor is erre a szóra gondoltam, amikor a vonat a visszaúton elment a mederovaci mező mellett, és amikor eszembe jutottak az utolsó focimeccsek mulatságos epizódjai, meg a történet a *Podravka* leves kanalizálásáról az étkezőkocsiban, meg az emlékeim a szombati nagytakarításról a házban, mely abban a pillanatban elmaradt a jobb oldalamon, meg a *Mindentudó*, melyet hol a nagynéném ünnepi terítékei, hol a sarkosra hajtogatott ágynemű közt találtam meg. Akkor sem feledkeztem meg erről a szóról, amikor egy mederovaci ismerősömtől, aki ugyanabba a kupéba szállt be, hallottam egy történetet Jordánról, Borovo Naselje harcos védőjéről, akitől soha többé nem fogom tudni megkérdezni, noha mi ketten *egy nyelven beszélünk*, hogy valóban Jordannak hívták-e, vagy ez csak az ő Podravka kockalevese volt a *Podravkában*.

Talán egy napon, érettebb éveimben, megismerkedem valahol váratlanul egy szokatlan nevű fiúval, aki '91 késő őszen született, s akinek az apja, egy velem korú úr, büszkén elmondja majd, hogy nem egy folyó nevérről adta a fiának a Jordan nevet, mint azt sokan hiszik, hanem a parancsnokáról, aki elesett a háborúban.

RADICS VIKTÓRIA FORDÍTÁSA